

Árkossy István

„Szegény leszek, festő leszek, ember kívánok maradni”

170 éve született Vincent van Gogh

„Ez az ember vagy őrült volt, vagy megelőzött mindenkit, de nem tartom kizártnak, hogy mindkettő igaz”.
(Pissarro)

„A szerelem valami pozitív, valami erős, valami olyannyira valóságos dolog, hogy az, aki szeret, épp úgy képtelen ezt az érzést megölni magában, mint amennyire lehetetlen dolog saját életünkre törni, [...] a magam részéről nem hiszem, hogy az ilyenféle emberek közé tartoznék.”

És mégis. Bár Vincent e sorai Theo öccséhez 1881-ben írt levelében akkor vetültek papírra, amikor a frissen megözvegyült Kee Voss unokatestvérébe lett reménytelenül szerelmes, ám kilenc évvel később, személyes sorsának fatális érzelmi gyötrődései közepette az Auvers-sur-Oise-i búzatáblában július 27-én mégis megdőrrént kezében az önmaga ellen fordított fegyver. Aztán a Sotheby's 2019-es aukcióján százhatvanezer euróért gazdára talált a baleset helyszínén hetven évvel később megtalált, hosszú ideig titokban őrzött, és csak nemrégiben a nyilvánosság elé kerülő hét milliméteres, rozsdamarta belga Lefauchaux típusú revolver, amelyből nagy valószínűséggel a tragikus lövés elcsattant. Jóllehet a kutatások azóta olyan feltételezéssel is előálltak, hogy a gyilkos eszköz nem is a festő kezében volt, hanem a réten fegyverrel játszadozó két suhanc közül az egyik, a fiatal René Secrétan szerencsétlen pillanatban húzta meg a ravaszt, így vált a mozdulat végzetessé, ami két nap múlva a festészettörténet harminchét éves ikonikus személyiségének életébe került. Ennek ellenére még ma is népszerű helyzetkép az öngyilkosság-verzió, ezt az áldozat orvosilag dokumentált labilis egészségi állapota is indokolta, meg az, hogy a család vérvonalán előfordult a depresszió, a skizofrénia, az alkoholizmus. A Saint-Rémy-de-Provence-i orvosok megállapítása szerint epilepszia, szifilisz, paranoid pszichózis és mentális zavarként akár agykárosodással járó porfíria is jelen

ÁRKOSSY ISTVÁN (1943) festőművész, grafikus. 1967-től két évtizeden át a kolozsvári *Utunk* című irodalmi hetilap szerkesztője volt. Budapesten él. Legutóbbi kötete: *A lélegző vonal*. Művészeti írások (Magyar Napló Kiadó, 2021).

lehetett a festőnél. Nem újdonság ez, már Platón említést tett az alkotó szellemű művészi teremtés archetípusainál fellelhető tudatállapot módosulásairól, ami a szorongással, hallucinációval, delíriummal járó kreatív örület szindrómája, vagy akár a bipolaritása is lehet, s mindez Vincent lelki összeomlásában szintén közrejátszhatott. A végzetes történések összefüggésében említhető még, hogy Theo (Theodorus) nevű öccse, aki kitartóan finanszírozta a nélkülözésekben megroppant bátyja anyagi szükségleteit, maga is szorult helyzetbe kerülve váratlanul felmondta az addig havi rendszerességgel folyósított apanázst, ezzel tovább nehezítve a mindennapi megélhetés és az alkotómunka anyagi igényeit épphogy fedező költségek rendezésének esélyét.

„[...] gyakran előnt a búskomorság, mégpedig nagy erővel. Minél normálisabb leszek egészségileg, annál hidegebben és logikusabban gondolkodom munkámról, hogy gyártom a képeket, amelyek sokba kerülnek, és nem hoznak be semmit. Még az előállítási költséget sem. Ezt mindinkább örülségnek látom, teljes oktalanságnak. Ilyenkor aztán szomorú vagyok, és a legrosszabb, hogy az én koromban már nagyon nehéz valami újat kezdeni. [...] Az, hogy sem kereskedésre, sem tanulásra nem voltam alkalmas, még nem bizonyítja, hogy festőnek nem felelek meg. Ellenkezőleg. Ha arra lettem volna alkalmas, hogy lelkész vagy kereskedő legyek, akkor valóban nem lennék alkalmas festőnek vagy rajzolónak. [...] Ami a munkát illeti, amióta figyelek rá, egyre tisztábban látom, hogy kivitelében kissé szegényes. Ez nyugtalanítana, ha nem vettem volna észre nagyon sok, nekem szimpatikus művész első munkáiban ugyanezt, amit az erőfeszítés természetes következményének tartok; enélkül nem győzhetők le az első nehézségek.”

Vincent van Gogh alig tíz esztendő alatt példaértékű akaraterővel létrehozott közel nyolcszáz festményből, valamint ugyanannyi rajzból, tanulmányból álló, világszenzációvá érett, és ma már csillagászati árakban mérhető életműve meg-rázó példája annak, ahogy a művész a rendeltetés parancsát megszállottsággal követve saját cselekedeteinek oltárán miként vált önnön lényének áldozatává, mert hivatásának elsőprő ereje kivérezte őt, és a szellem szárnyalásával, csapongásával elérhető új világteremtés lehetőségéért cserébe idejekorán megfosztotta földi életétől.

Hollandus létére első kapcsolatát a művészetekkel kiváló francia és angol nyelvtudásának köszönhette, ezért is dolgozhatott Londonban és Párizsban hat esztendeig a neves művészeti Goupil & Cie Galériában. Ám Vincent nonkonformista lélek. Zaklatott személyisége hosszú távon merev rendszerekhez alkalmazkodni képtelen, ezért az idő előrehaladtával saját szellemi- és tudathatárait áttörve, erőteljesen törekedett érzelmei érvényesülésének szabad utat nyitni. Hazautazott. Apja példáját követve lelkészi pályára lépett, hogy a perifériára sodródott, megtört embereken segíthessen, ám számára még a Biblia szöveg-magyarázata is bizonyos kötöttséget jelentett, ezért teológiai tanulmányait várat-

lanul abbahagyta. Öt testvére közül Theóval tartott életre szóló, igen szoros kapcsolatot, ő lévén az a családból, aki föltétlen bízott értékteremtő erejében. Erre a fennmaradt hatszázötvenkét, példátlan jelentőséggel bíró Vincent-levél a bizonyosság, ami nemcsak prózai-epikai és művészetfilozófiai tartalma miatt, valamint életének nyomon követhetősége szempontjából jelentős, de a festés mesterségének általa keresett, meglelt és alkalmazott módszertanára is utal, a küzdelmesen kiérlelt színkezelésnek, a tartalom és forma rendszereinek számára egyre letisztultabb dimenziókban feltárulkozó extatikus útjain.

Mindig voltak olyan műteremtők, akik gazdag, írásos képtörténetet hagytak az utókorra, míg mások vagy nem tápláltak különösebb vonzalmat ez iránt, vagy a sorshelyzet nem kényszerítette őket rá. Ám ha létezik hiteles dokumentum, az teljesebbé teheti a munka háttérében fellelhető ismereteket, történjen konkrét tárgyakra való utalással vagy az alkotó lelkiállapotának olyan jegyzett lázgörbéjeként, amiből a mű és teremtője társkapcsolatának diagramja még tisztábban körvonalazódik. Vincent levélsorai szívszorító képet nyújtanak a magányos sorsú festő gyötrelmeiről. Papírra vetett gondolatai sodró vallomások az élet megpróbáltatásairól olyan lélek részéről, aki a mélyenszántó önkritikát sem nélkülözte, mert önvádló alkat volt, kételyek közt csapongó, ámde mégis bizakodó, és aki az irodalom műfajában szintén maradandót hozott létre: leírt képeket eszmerendszeréről, egész szellemi univerzumáról. Márpedig ezt nem a későbbi nyilvánosság szórakoztatására tette, hanem mert kálváriájának fojtogató szorításai közt a leírt szó volt az egyetlen biztos szál emberi kapcsolattartásában. Szüleivel fellobbanó gyakori konfliktusai miatt hamar idegen lett otthona, ezért dacból sem használta többé a Van Gogh nevet művei jegyzésekor, azokat vagy egyáltalán nem, vagy egyszerűen csak *Vincent* szignóval látta el, így is érzékeltetvén eltávolodását bigott kispolgári családjától. A szűkösség soha nem korlátozta és nem törte meg művészi ambícióit. Úgy érezte: a folyamatos nélkülözés számára a Rendeltetés akaratából lett sorstársaként egyszer s mindenkorra kijelölve. Valloniában, a dél-belgiumi Borinage füstös szénbányáiban talált rá igazi művész-önmagára, fekete arcok között, fekete szénnel megrajzolt bányász emberekről készült tanulmányaiban azonosulva a nyomorúsággal; ami attól fogva számára az élet valódi arca és álarca lett. Kenyéren és vízen élt. Adakozott, mint Szent Márton, viskóban élt, mint Szent Ferenc. Renyhe kiábrándulások helyett inkább a tevékeny melankóliát választotta.

„Az élet senki számára nem hosszú, s csak arról van szó, hogy valamit kezdjünk vele. [...] Érzem, hogy a munkám a nép szívében gyökerezik, hogy a legszegényebb emberek közt kell élnem ahhoz, hogy mélyen behatoljak az életbe, és sok nehézséggel és fáradsággal kell előre jutnom. Nem is tudok elképzelni más utat, és nem kívánom, hogy fáradság és gond nélkül éljek, csak dolgozhassam, és olyanok részéről, mint te is (vagyis: Theo. Á. I.), számíthassak rokonszenvre. Nem lenne helyes, ha megkísérelnék magasabb társadalmi helyzetet biztosítani magamnak, vagy ha jellememen sokat változtatnék. Még rengeteget kell átélnem,

rengeteget tanulnom addig, amíg érett leszek. Ez idő és munka kérdése. [...] Egyszer már beszéltél arról, hogy én mindig elszigetelt maradok. Ezt nem hiszem. Határozottan tévedsz. Magam részéről nem szándékom, hogy akár elképzeléseimben, akár életemben kevésbé szenvedélyes legyek, mint amilyen vagyok. Betörhetem a fejem, olykor tévedhetek, lehet, hogy sokszor nincs is igazam – rendben van –, de alapjában véve mégsem tévedek. [...] Mondom neked, én tudatosan választom a kutyaautat, kutya leszek, szegény leszek, festő leszek, ember kívánok maradni, természetes ember... Érzem, hogy e pillanatban annyi eltítkolt könnyem van sok dolog miatt, mint Mantegna egyik alakjának. [...] Nem ismerem, Theo, a jövőt. De jól ismerem az örök törvényt, hogy minden megváltozik. Minél aktívabbak vagyunk, annál jobb, és nekem inkább a kudarckell, minthogy henyéljek. [...] Szóval dolgoztass, hogy produkálhassak, és hagyd, hogy önmagam maradhassak hibáimmal és erényeimmel együtt. A pénz tőled van, amit számomra megszerezned, tudom, elég sok fáradságodba kerül. De ez feljogosít, hogy munkám eredményeit felerészben magadénak tulajdonítsd. [...] S ha nem önteném ki néha a szívemet, azt hiszem, felrobbanna, mint egy gőzkazán.”

Mintha meghallotta volna a sors szavának vészterhes sürgetését, Vincent erőltetett munkába kényszerítette dolgozó napjait. Nemcsak azt kellett tekintetbe vennie, hogy viszonylag későn kezdett el a rajzolni, hanem tán azt is megsejtette, hogy nemigen számíthat hosszú életre. Elejétől fogva tisztában volt művészi-szakmai felkészültségének hézagos pontjaival, ám még ha olykor csapongó logikával is, de látomásai prizmáján áttekintve próbálta határozottan körvonalazni önmaga számára kitűzött céljait. Kezdetben Édesanyja sógorához, a sötét tónusok nagyhírű zsánerképfestőjéhez, Anton Mauve hágai műtermébe járt modelltanulmányokat készíteni. Ámde a klasszikus görög emlékek hideg gipszalakzatai csak még jobban felingerelték, saját mintapéldányát szó szerint összetörte, így tanítójával is kenyértörésre került a sor. Érezte, hogy a világ igazsága már nem a múlt merev hagyományainak folyamatos újra élesztésében rejtezik, nem a holt szépségek eszmei illúzióinak feltámasztásában, hanem a jelen lélegző valóságának dolgozó, megviselt, izzadságtól sem mentes arcaiban: az élő és szenvedő emberi alakokban.

„Mauve rossz néven vette, mikor azt mondtam magamról, hogy „művész vagyok”, pedig ezt nem vonom vissza, hiszen ez annyit jelent: folyvást keresni anélkül, hogy a tökéletest megtalálnánk. [...] Nem azért rajzoló, hogy az embereket untassam, hanem hogy megörvendeztessem és figyelmessé tegyem olyan dolgokra, amelyek figyelemre érdemesek, de amelyeket nem mindenki vesz észre. Nem megy a fejembe, Theo, hogy olyan szörnyeteg lennék, durva és udvariatlan, hogy megérdemelném kizárásomat az emberi társadalomból. [...] Éppen tegnap fejeztem be egy rajzot, amivel részt veszek az esti tagozat pályázatán. Ez Germanicusnak egy alakja, amelyet te is ismersz. Biztosra veszem,

hogy az utolsó leszek, mert a többiek rajzai mind egyformák, míg az enyém teljesen különbözik tőlük. Azt a rajzot, amit majd a legjobbnak minősítenek, láttam, amikor készült, korrekt, de 'halott', és ilyen itt minden rajz. [...] Természetesen azt én is jól tudom, hogy a nagy mesterek, különösen már érett periódusukban, képesek voltak a rajz pontos kidolgozása mellett az életszerűséget is megtartani. Ez olyan dolog, amit én egyelőre nem tudok. Egyet azonban tudok: közvetíteni azt a mély érzelmi benyomást, amit látok. Nem lehet mindig teljes pontossággal – helyesebben soha nem is lehet pontosan – közölni a látottakat, mert a természetet az ember saját temperamentumán keresztül szemléli. [...] Vágyam az, hogy megtanuljak olyan pontatlanságokat, olyan szabálytalanságokat, olyan átalakításokat, a valóság olyan megváltoztatását, amely, ha úgy akarják, akár hazugság is lehet. Nos igen, de igazabb az, mint a szó szerinti valóság.”

Egy alkotói pálya alakulásában komoly jelentősége lehet az istenített mestereknek, a népszerűség Akropoliszán fénylő ideálok csodálatra érdemes munkásságának, hiszen gyakorta éppen a műveikkel kiváltott sokkoló élmény készítet sarjadzó tehetséget a művészet univerzumába belépni. Vincent vidéki, falusi környezetben eltöltött ifjú évei idején, csaknem remete magányában, nemigen találkozhatott még ezzel a vonzó kísértéssel. Ámde Borinage bányavilágának nyomasztó szegényképe után, Hága, Antwerpen és Párizs élménydús, pezsgő nagyvárosi élete a szín pompás impresszionizmus itt-ott bár megtépázott, ámde mégis magasba emelt zászlajával, felkavaró és ellentmondásos képet tárt elé az élő valóságról. Ebben a Janus-arcú közegben formálódott a festő sajátos szemléletmódja, a számára elfogadható és a számára kerülendő stílusmeghatározók tudatosan formált példatárával. Mauve műterme után, még egyszer, a Cormon-féle történelmi ábrázolások akadémiai ihletettséggű festőműhelyébe járt el szerencsét próbálni, majd miután ott is minden idegenül hatott számára, úgy döntött: saját sorsútjára lép. Az akadémizmust és az eklekticizmust nem fogadta el; megérezte, a valóságot megérintő, mélyen barázdált gondolatai saját pályát jelöltek ki számára. És ez lett az az idő, amikor elméleti tervei már jóval megelőzték a megvalósulás gyakorlatát, ám ennek a felemáságnak felismerése nem-hogy gátolta volna fejlődésében, hanem ellenkezőleg: lelkének és akaratának kiváló hajtóerőjeként működött tovább.

1886–88 között Párizs és a Montmartre lüktetése nem maradt nyomtalan, hiszen ekkoriban született mintegy kétszázharminc képe. Éber figyelmét a divatos japán művészet tiszta rajzalapú szemléletmódja sem kerülhette el. Abszinttal telítőtöltött, kifogyhatatlan poharak csörömpölése mellett forró vitapillanatok teremtették meg személyes kapcsolatait korának olyan jeleseivel, mint Toulouse-Lautrec, Monet, Pissarro, Bernard, Signac, Sisley vagy Degas. Az impresszionizmus világos, üde színvilága volt talán az egyetlen a pointillizmus már-már tudományosan szemlélt, racionális hátterű felismerése mellett, ami igazán magával ragadta Vincent minden újra nyitott képzeletét. Az impresszionizmus, amely igen hamar laza formajátékokká minősült át, de végül mégis

csak térdre kényszerítette az akadémizmust, jóllehet azzal összehasonlítva, nála a tartalom jelenlétének csaknem teljes hiánya a legszembetűnőbb. Az impresszió felületességének könnyed képi szemfényvesztései alapjaiban álltak szemben Vincent személyiségének drámai sorsvalóságával. Zaklatott, magányosan túlhajszolt lénye riadtan próbált bár szerelmi kikötőbe elmenekülni, amikor egy Christine (Sien) nevezetű prostituálttal élt együtt, ő modellje is lett, ám hamar rádöbbsent, hogy festői elhivatottságában a magány ösvényén kell tovább haladnia, így útjaik elváltak. A végzetet megszólítva, a hála érzésével fogalmazta meg mennyire boldog, amiért harminc esztendő már eltölthetett ezen a földön, ami egyúttal arra kötelezi, hogy érzékelhető nyomot hagyjon maga után a létben. A szüntelen munka mellett ismerte fel: minden fajta törekvés értelmetlen és fölösleges a valóság pontos lemásolására, az újat-nem-teremtés fékezőerővel hat tudatára, erős hiányérzetet vált ki, ez pedig még inkább a személyes karizma infúziójával áthatott megoldások irányába ösztönözte őt.

„Az ember rendszerint azzal kezdi, hogy eredménytelenül kínlódik a természet utánzásával, és minden fonákul megy. Aztán azzal végzi, hogy csendben palettájából merít, és a természet megegyezik azzal, ami belőle következik. Ez a két ellentétes dolog azonban nem áll meg egymás nélkül. Robotolni kell, még ha hiábavalónak tűnik is, mert ez az, ami a természet alapos ismeretéhez elvezet. [...] Ha az ember a realizmust a szó szoros értelmében veszi – vagyis precíz rajz és lokálszínek –, akkor mégis csak kell lennie valami másnak is, mint ez...”

Vincent mindenekelőtt az emberábrázolásban látta és találta meg az életábrázolás legfőbb irányát, képi műformáját. Már a korai korszaka főművének tekintett *Krumplievők* című kompozíciójának öt alakjához is mintegy negyven tanulmány kapcsolható. A lélektani mélyábrázolás igényéről soha nem mondott le. Még 1885-ből létezik két, megjelenítésében és méretében is csaknem azonos portréja ugyanarról a személyről, mindkettő *Parasztasszony fehér főkötővel* címmel. Az egyik művét aláírta, a másikat nem. A merev akadémizmus korában döbbenetesen hat magyarázata, miután hittel azt vallotta, hogy csak az olyan mű érdemli meg a szignót, amit teljességében áthat a szubjektivitás jegyeivel felfűtött lélekábrázolás ereje.

„Számomra először a figura jön, mert nélküle a többi nem tudom megérteni. Az alak vezet engem más dolgok megértéséhez. De azért elismerem, hogy vannak olyanok, akiket teljesen és ellenállhatatlanul magával ragad a táj, mint Daubignyt, Harpignies-t, Ruysdaelt és még másokat. Munkájuk tökéletes, mert kielégíti őket az ég és a föld, egy víztócsa és egy bokor. Roppant érdekesnek találok azt a kijelentést, amit Israels mondott Dupré tájképére: „Egészen olyan, mint egy figurális kép. [...] Véleményem szerint egy parasztlány, a széltől és a naptól finom árnyalatokat kapott fakult, foltozott szoknyájában és kabátjában szebb, mint egy dáma. De ha egy úri ruhát adunk rá, igazi valója elvész. Egy

paraszt pedig, kint a földeken a maga póriás ruhájában szebb, mint amikor vásárnap városi ruhában bemegy a templomba. Ezért mondom, hogy nincs igaza annak, aki a parasztképeknek konvencionális könnyedséget ad. Ha egy ilyen képek szalonfüst és krumpligőz szaga van, jó – az nem egészségtelen. Ha egy istállóban trágya szaga van, az jó – azért istálló. Ha egy földnek érett ganéj szaga van – az egészséges, különösen a városi ember számára. Az ilyen képek hasznosak. Ne parfümözzük a parasztképeket.”

És 1888 februárjában Vincent számára a szüntelen kutakodás új, meghatározó jelentőségű életállomása következett el: Arles. Dél-Franciaországban ismét ráta-
lált önmagára. A fény hazájának harsogó tavaszi színei páratlan aurájukkal ragyogták körül. Odamaradt a nagyvárosok füstös, költséges, elfecsérelt pillanatokba fojtott zsi-bongása. Helyette természetközelség, friss fuvallatok, tavaszi virágzás, szirmok lágy fehérjei és a komplementer színek felfokozott ereje egybefonva, mindez egy megviselt ember számára az újjászületés illúziójának a szimbóluma lett. És történt ez éppen a szimbolizmus hőskorában, a sötét, nyomasztó háttérérzetek kísértései közepette. De az alkotókedv nála töretlen. Számára az élet és a teremtés fogalma azonos jelentőségű. Málhával felpakoltan, napról napra fáradhatatlanul járta be Provence kies vidékeit, kitartóan tovább lépve témáról témára, képről képre, remekműről remekműre. Vincent gyorskezü volt. Tudta, hogyan kell megragadni a tünékeny pillanatot. A tempó mindig inspirálta, okulván abból is, hogy a japán művek szintén gyorsan születtek kellő tudás és gyakorlat háttérével. A táj, a tér kitérülése és a flóra mindent eluraló varázsa haragoszöld ciprusaival, arany színekben hullámzó gabonaföldjeivel, mediterrán kék egével meghatározó módon vonult be Vincent képi tárgykörébe. Nem véletlenül lett ő az, aki az íriszek és a napraforgók köz-napi fogalmát szokványos rendjük-ből egyszer s mindenkorra világhírnévre emelte. Ámde közben kísértette a magány; azt igen nehezen viselte. Szétszórt-sága, visszatérő idegrohamai megterhelték idegrendszerét, gondolatai zártsá-gából némileg csak a Theóval folytatott levelezés felszabadító érzése oldotta fel. Ekkor fogalmazódott meg benne annak igénye, hogy festőként, festő mellett teljenek alkotó napjai, s szerény műtermében vendégül lásson hozzá hasonló elhivatottsággal felkent szellemtársat, akit a teremtés kényszere felelősség-tudatos ambíciókkal sarkal. Paul Gauguin szemelte ki, művészetét csodálta, és akinek műveit több-kevesebb sikerrel Theo öccse forgalmazta. Gauguinnek ezt írta:

„Értesíteni akarom, hogy itt, Arles-ban kibéreltem egy négyszobás házat. Azt hiszem kitűnő lenne, ha találnék egy magamfajta festőt, akinek kedve van a Délt kiaknázni, és aki megelégszik azzal, hogy úgy éljen, mint én, remeteként – el-megy tizenégy naponként bordélyházba, de különben a munkájának él, és nem hajlandó elfecsérelni idejét. Mert szenvedek attól az egyedüllét-től, amiben vagyok. Gyakran gondoltam már arra, hogy egészen nyíltan beszélek erről a kérdé-sről

Önnel. Azt kell tudja, hogy öcsém és én nagyra értékeljük képeit, és szívből kívánjuk, hogy bár lenne itt egy kis nyugalma. [...] De bármint legyen is, ha testvérem mindkettőnknek 250 frankot küld, eljönne-e? Mindenben megosztoznánk... Viszonzásként minden hónapban egy képet küldene az öcsémnek, míg a többivel azt csinál, amit akar. Kiállítást rendezhetünk Marseille-ben, és ezzel nemcsak a magunk, hanem a többi impresszionista útját is egyengetnénk. Persze, bizonyos útiköltség felmerül, aztán ágyat is venni kell. Ezeket a kiadásokat szintén képekkel egyenlítjük ki.”

Némi huzavona után végül Gauguin kötélnek állt. Bár elsősorban tán nem is a meghívás kedvéért tett eleget a kérésnek, hanem inkább a Theóval való további kereskedelmi kapcsolatok sikeres megóvásáért mondott igent. Mert Vincent személyiségétől bevallottan kissé tartózkodott. Van Gogh halála utáni nyilatkozatai alapján tudjuk, hogy társának labilis személyisége már előre aggasztotta, s mint az a drámai összetűzésekből (fül-levágásból) később kiderült, nem alaptalanul. De a hollandus szárnyalt, reményektől fűtve lelkesen várta vendégét. Féltucat – azóta Vincent-védjeggyé minősült – napraforgós csendélettel díszítette szobája falait, amelyek fénylő okkersárgákban világítottak kékeszöldes alapokon; a vásznakat narancssárga, keskeny lécpántok keretezték. De állítólag a festő koloritja idővel veszített intenzitásából. Florent Fels francia műkritikus, aki a Vincent halála utáni évben, 1891-ben született, említést tett róla, hogy egykor egészen másak voltak Van Gogh eredeti sárgái: „Húsz évvel ezelőtt Theodore Duret ebédlőjében felakasztottuk Madame Roulin portréját. A kép viritó krómsárgája kilyukasztotta a falat, olyan volt, mint egy csillogó ékszer.” Persze, az könnyen meglehet, hogy állandó pénzsűkében az alkotó olcsóbb festékeket is használt, krómsárgával, berlini késsel, schweinfurti zölddel és kárminnal dolgozott, amik idővel besötétedtek, a velük elegyített színek pedig némileg erejüket veszítették. És mégis, mindennek ellenére milyen megragadóan foszforeszkál ma a vincenti színvilág!

Noha folyt az intenzív munka, a Gauguinnal kirobbant viták mindennaposakká lettek. Ennek ok-okozati összefüggései több szálon felismerhetők, miután temperamentumuk, világ- és művészetfilozófiai szemléletük, formateremtő nézeteik között jelentős eltérések mutatkoztak. Ismeretes, hogy az ábrázoló művészetekben a virágmotívumok olykor másodlagos jelentéstartalommal is felruháztak, legyen szó liliomról, nárciszról vagy akár pálmaágról. Van Gogh napraforgóival személyes szimbolikát teremtett rá jellemző, nyughatatlan ecsetvonás-zuhatagban; ezzel szemben Gauguin látványvilága a képi nyugalom, a statikusság színtere, ahol az Idő a főszereplő, a tartalom pedig a klasszikus perspektíva eszköztárának kiiktatásával a primitív művészetek piktográfiájába hull vissza. Az összebékíthetelenség tudatosan egymásnak feszülő társkapcsolata született meg. Ha pedig ideig-óráig mégis nyugalom szállta meg őket, azt többnyire egy közelgő viharelőtti csendként élték meg. Erre Gauguin később így emlékezett:

„Teljesen idegenül éreztem magam Arles-ban, olyan kicsinek és szegényesnek tűnt számomra minden, a vidék is, az emberek is. Vincent és én általában nagyon kevés dologban egyeztünk meg, mindenekelőtt a festészetet illetően. Végül azt mondtam neki: 'Főnök, igaza van', csak, hogy nyugalmam legyen. A képeimet nagyon szerette, de amikor festettem őket, mindig úgy találta, hogy hol itt, hol ott nincs igazam. Ő romantikus, én inkább a primitívekhez vonzódok. [...] Valami harc féle volt előkészületben kettőnk között... Már rögtön kezdetben, mindenütt és mindenben rendtelenséget találtam, ami megborzasztott. A festőláda alig volt elégséges a szétlapított, soha be nem zárt tubusok részére. [...] Minden erőlködésem ellenére sem sikerült logikát kihámoznom ebből a zavaros fejből kritikai nézeteit illetően, és soha nem tudta megmagyarázni azt az ellentmondást, ami festészete és nézetei között volt. Így, például határtalanul csodálta Meissonniert, és mélyen gyűlölte Ingres-t. Degas kétségbe ejtette, és Cézanne szerinte giccsőr volt. Sírt, ha Monticellire gondolt. Dühös volt amiatt, hogy el kellett ismernie okosságomat, pedig homlokom alacsony, ami a butaság jele. De azért gyengéd volt, bibliai altruista.”

Az valóban különös, ha Vincent az I. Napóleont imádó Meissonniert fokozottan kedvelte, hiszen ő a szegénység korának dúsgazdag festőbálványa volt, aki történelmi tárgyú vásznain klasszicizmussal és romantikával vikszolt zsánerképeivel tett hatalmas vagyorra szert az akadémikus szemléletmód megrögzöttjeként. A Párizsi Szalonok zsűrijének „mindent-megmondó” embere, az impresszionizmus és az új formai törekvések egyik legádázabb ellenzője. Ámde a fátum akaratából tanúja lehetett önnön népszerűsége összeomlásának is, amikor a berobbanó új nemzedék fénytől, színtől áradó művészete száműzte áporodott képeit a párizsi seregszemlék pannóiról. Meissonnier megérte, (de túlélte), hogy a csillagokból a porba hullt. Az viszont, hogy Van Gogh Degas finomkodásait nem kedvelte, elképzelhető, hiszen a bájjal púderezett balettáncosnők világától több fényévnnyire volt a vincenti drámaeszmény. Ám Cézanne teremtőerejét félreismerte. Csakúgy, miként saját kora is az ő művészetét.

Vincent idegállapotának változó erejű hullámvázai miatt, önszántából, a Saint-Rémy közelében meghúzódó egykori Ágoston-rendi kolostorban berendezett elmebetegintézet lakója lett 1889 májusától kerek egy esztendőn át. Rájött, hogy gyógyíthatatlanul beteg, visszatérő idegrohamai vannak, amik ott is utolérték; beleevett festékeibe, beleivott a lámpafolyadékba. Ám az orvosi kezelések részben mégis eredményt hoztak, így ezek a hónapok sem múltak el tétlenségben: nyomasztó környezetének szorítása ellenére fokozott erővel vetette magát a munkába. Újabb remekművei születtek, ahol a duktus, az ecsetkezelés minden kötöttség nélkül szárnyalva, zsigeri áramával hálózza be a vászonfelületet. S míg a pointillisták a pontok egymás mellé helyezésével a rajz dinamikáját részben elvesztették, addig Vincent, szálkázó ecsetnyom-halmazával hangsúlyozott vonaláramlatokat teremtett, olyanszerűen, ahogy a mágnes rendezi el a vasreszeléket. Emiatt illették munkamódszerét találóan „mágneses-mező effektusnak”.

Átmeneti gyógyulása eredményezte, hogy a szanatóriumot elhagyhatta. Majd még egy nosztalgikus párizsi utazást követően – amikor Theo öccsét is meglátogatta – utolsó két hónapját a festő Pissarro javaslatára és dr. Gauchet orvosbarátja invitálására a fővárostól alig harminc kilométerre fekvő csendes kisvárosban, Auvers-sur-Oise-ben töltötte el. Ott is lázas munkába kezdett; hatvan nap alatt mintegy nyolcvan képen örökítette meg környezetét. (Vincent halála után Theo több festményét ajándékként felajánlotta a városvezetésnek, ám azok nem tartottak igényt „ilyen” alkotásokra. Ma egyetlen eredeti sincs Auvers-ben. Csak az óvárosi utcák üvegezett pannóiban láthatók nyomatok, amelyek azon a helyszínen születtek, és mára a világ legtekintélyesebb múzeumaiban őrzött műkincseket idézik fel.)

Eközben Párizsban, 1890 januárjában figyelemre méltó írás jelent meg *A külcön* címmel, Albert Aurier műkritikus tollából Van Gogh iránti elragadtatásának hangjaival, és itt már a „zseniális” jelző is magasba röppent. Márciusban pedig a *Salon des Indépendants* hatodik kiállításán Vincent tíz festménye került közönség elé. Az állóvizek megmozdultak; a rég áhított fordulat elkezdődött. Theo örömmel számolt be levelében bátyja kipattanó sikeréről, ámde Vincent éntudata a hosszantartó nyomás hatására ekkorra már megroppant, az örömhírtől is szenvedett, merthogy mindennemű változás tovább növelte megbillent személyiségében a lelki káoszt.

„Amikor hallottam, hogy munkáimnak némi sikerük van, és amikor elolvastam azt a bizonyos cikket, rögtön félni kezdtem, hogy ezért még meg kell bűnhődnöm; a festők életében többnyire a siker a legrosszabb dolog, ami megtörténhet.”

Innen sem időben, sem a Rendeltetés akarata szerint nem volt messze a végzetes pillanat, s az Auvers-sur-Oise-i tragédia megtörtént. Másnap, a lesújtó hírről értesített Theo megérkezett, de már csak pár szó szállt fel Vincent utolsó pipafüstjével együtt az azóta zarándokhelyé vált, szűkös manzárdszoba légtérébe: „Szeretném, ha most vége lenne...” A sorsdráma epilógusának el nem küldött levelét Theo találta meg Vincent kabátzsebében. Félbe maradt írás ez – félbe maradt élettel, mindössze harminchét évesen, ámde teljes értékű életművel. Két testvér kimerült állhatatosságának dokumentuma a gyúrt papírlap, egy művészet oltárán elvérzett, küzdelmes életpálya végrendelete:

„És mégis, kedves Öcsém, maradjunk annál, amit annyiszor mondtam, és még egyszer ismétlek teljes nyomatékkal, olyannal, amelyet a megfeszített, összeszedett gondolkodás kölcsönözhet egy kijelentésnek, hogy te nekem nem egyszerű műkereskedő vagy, aki egy Corot-t elad, hanem általában részed van bizonyos képek megalkotásában is, amelyek egy összeomlás esetén is fennmaradnak. Mert így állunk, és ez minden vagy legalábbis ez a legfontosabb, amit ebben a viszonylag kritikus pillanatban elmondhatok. Egy olyan pillanatban, amikor nagyon feszült a helyzet a halott művészek képeivel kereskedők és az élő

művészek képeivel kereskedők között. És ez az én munkám, amelynél kockára teszem az életemet, és értelmem félig már belepusztult. Rendben van, de te, amennyire tudom, nem tartozol az emberkereskedők közé, állást tudsz foglalni, és emberségesen végzed az üzleti munkát. De mégis, mit tegyünk? -----”

*

Létezik a világ és a művészetek története. Egy krómsárga árnyalatú világító színfolt vibrál benne, különleges fény-hangszer, annak hullámhosszán rezonál Vincent van Gogh szívét-elmét megérintő személyes oratóriuma. Sárga-arany misztifikálása ez. A bizánci, a gótikus, a barokk művészet fennköltséget közvetítő csillogó varázsa, ami Rembrandt, Gauguin, Klimt és mások mellett Vincent palettáján is a vezérszín szerepében uralkodott ég-kékkel, föld-vörössel, mező-zölddel együtt, parádés színharmóniában. A sárga a fény ihletettjeinek leghívebb segítőtársa. Van Gogh tudatában volt ennek, mondván: „a jövő festője színefestő lesz... Milyen gyönyörű is a sárga!” Az akarat és az idegek feszültségével vezetett ecsetmozgásaiból, röpké emberéletének töredékideje alatt ennek a színnek a dominanciájával építette fel saját emlékművét, amely arról is szól, hogy a sors kirekesztettjeivel mindig együtt érzett, azokat művein megidézte, azonosult velük. Színes vonalak pászmaiból keresztet ácsolt önmagának. És a felparázsló szellemi tűz missziós fényében ma ott lobognak Van Gogh valőrjei. Őrült zsenialitása ezzel üzeni: élni, művésznak lenni, és ezért akár véráldozatot is meghozni – ugyanazt jelenti.

De vajon hova tűnt azóta a Van Gogh-féle izzó szenvedély? Korunk lélekpusztító aszályában, a művészeti anomáliák digitálisan kiagyalt, kifordított, kiszámolt manipuláltságában, az érthetetlen, zavaros installációk elburjánzó sűrűjében, mesterséges intelligenciánk föltétlen hódolata mellett lappang-e egyáltalán még valahol ahhoz hasonló? Van-e hely számára, van-e szükség rá e kékvérű korban, a tudálékosság-festészet agyon filozofált elmaszatólásának és a képi dadogás divathullámainak installált gáláin. Mert úgy tűnik, hogy az isteni hittel és megszállott tehetséggel áldott személyeket mára csupán mint a múlt idők ködébe vesző szellemáldozatokat idézhetjük fel. Egyvalami azonban megtörtént: az egykori értetlenséget és közönyt felváltó hangos szólamok szelleme teret szorított magának, mint látványosan ide-oda bólogató emberi hangzavar, pedig a remekművek vérvonala stabil, mit sem változik, máig is ugyanazok ők, mint megszületésük pillanatában voltak. Csak a trendek, csak a megficomodott közízlés menedzselt falkaszelleme váltogatja pozícióit, a sznobizmus kabátja lett hol ki-, hol begombolva, mert de jó az, ha a nyereszkeség ösztöne végre valahol fogást talál, és a kis pénzről nagy és még nagyobb pénzre válthat át. Az Idő bizonyosság rá, hogy az értékítéletek észjárása, széljárása forgandóbb még a napraforgónál is, amelynek halk természete csupán annyiból áll, hogy napbarnított arcával mindig a fény útját követi.